BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Omonaliyeva Nigora Sherali qizi
Turan International University,
Magistratura departamenti
“Gumanitar fanlar va
pedagogika” kafedrasi M.PED-26-AU
1-bosqich magistranti
Email: nigoraomonaliyeva4@gmail.com
Davlataliyeva Sohibjamol Xursanali qizi
Turan International University,
Magistratura departamenti
“Gumanitar fanlar va
pedagogika” kafedrasi M.PED-26-AU
1-bosqich magistranti
Email: sohibjamoldavlataliyeva5@gmail.com
Adhamaliyeva Mushtariy Bekzod qizi
Turan International University,
Magistratura departamenti
“Gumanitar fanlar va
pedagogika” kafedrasi M.PED-26-AU
1-bosqich magistranti
Email: mushtariyadhamaliyeva@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23791614

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy asoslari yoritilgan. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert” va “Keys-stadi” metodlarining amaliy qo‘llanilish yo‘llari tavsiya etilgan hamda darsni uch bosqichda (chaqiruv, mazmunni anglash, mulohaza) tashkil etish modeli taklif qilingan.
Kalit so‘zlar: kreativ tafakkur, interfaol metod, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, divergent tafakkur, kompetentlik.

Аннотация. В статье раскрыты теоретические основы использования интерактивных методов для развития креативного мышления у учащихся начальных классов. Предложены практические способы применения методов «Мозговой штурм», «Кластер», «Инсерт» и «Кейс-стади», а также трёхэтапная модель организации урока (вызов, осмысление содержания, рефлексия).
Ключевые слова: креативное мышление, интерактивный метод, начальное образование, педагогическая технология, дивергентное мышление, компетентность.

Abstract. The article discusses the theoretical foundations of using interactive methods to develop creative thinking in primary school students. Practical ways of applying the methods of brainstorming, clustering, INSERT and case study are recommended, and a three-stage lesson model (evocation, realization of meaning, reflection) is proposed.

Keywords: creative thinking, interactive method, primary education, pedagogical technology, divergent thinking, competence.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchiga tayyor bilimni yetkazib berishdan uning mustaqil fikrlashi, muammoni ko‘ra olishi va nostandart yechim topishiga yo‘naltirilgan yondashuvga o‘tish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida (2020) [6] ham ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirish asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Boshlang‘ich sinf yoshi tafakkurning shakllanishi uchun eng sezgir davrdir. Aynan shu bosqichda bolada qiziqish, tasavvur va fikrlash madaniyatining poydevori yaratiladi. Biroq amaliyotda dars jarayonining ko‘pincha o‘qituvchi nutqiga tayanishi, o‘quvchining esa faqat tinglovchi va takrorlovchi rolida qolishi kreativ tafakkurning rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu bois interfaol metodlarni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish masalasi katta ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi — kreativ tafakkur tushunchasining pedagogik mohiyatini ochib berish va uni interfaol metodlar yordamida rivojlantirishning amaliy yo‘llarini asoslashdan iborat.

Asosiy qism

Kreativ tafakkur deganda yangi, original va maqsadga muvofiq g‘oyalarni yaratish, mavjud bilimlarni nostandart vaziyatda qo‘llay olish qobiliyati tushuniladi. Dj. Gilford ijodkorlikni divergent, ya’ni bir muammoga bir nechta yechim izlashga yo‘naltirilgan tafakkur bilan bog‘lagan [2; 10]. E. Torrens esa kreativlikning asosiy ko‘rsatkichlari sifatida ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va ishlab chiqilganlik (detallashtirish)ni ajratib ko‘rsatgan [5]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi misolida bu ko‘rsatkichlar bolaning berilgan savolga nechta javob topishi, javoblarning turli yo‘nalishlarga ega bo‘lishi, ularning notanish va ixcham yechimlarga asoslanishi hamda g‘oyani rivojlantira olishi orqali namoyon bo‘ladi.

Kreativ tafakkurni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari L. S. Vygotskiy va Dj. Dyui qarashlarida ham o‘z aksini topgan. Vygotskiyning “yaqin taraqqiyot zonasi” g‘oyasiga ko‘ra, bola o‘z imkoniyatlarini kattalar yoki tengdoshlari bilan hamkorlikdagi faoliyatda to‘liq namoyon qiladi [4]. Dyuining ta’limda “amaliyot orqali o‘rganish” tamoyili esa bilim bolaning shaxsiy tajribasi bilan uyg‘unlashgandagina chuqur o‘zlashtirilishini ta’kidlaydi [1]. Bu fikrlar interfaol ta’limning nazariy poydevorini tashkil etadi.

Interfaol metodlar — o‘quvchilarning dars jarayonida faol hamkorlik qilishiga, o‘zaro fikr almashishiga va bilimni mustaqil qurishiga asoslangan o‘qitish usullaridir. Ularning an’anaviy usullardan asosiy farqi shundaki, bunda o‘qituvchi bilim manbai emas, balki faoliyat yo‘naltiruvchisi (fasilitator) vazifasini bajaradi, o‘quvchi esa o‘quv jarayonining faol subyektiga aylanadi [7; 8]. Bloomning kognitiv maqsadlar taksonomiyasi nuqtayi nazaridan

qaraganda, bunday metodlar o‘quvchini esda saqlash va tushunish darajasidan tahlil, baholash va yangi narsa yaratish darajalariga olib chiqadi [3].

Tadqiqotlar va o‘qituvchilar tajribasini tahlil qilish asosida interfaol metodlarning boshlang‘ich sinfda kreativ tafakkurni rivojlantirishdagi quyidagi imkoniyatlarini ajratib ko‘rsatish mumkin: birinchidan, o‘quvchida xato qilishdan qo‘rqish hissi kamayadi va fikr bildirishga jasorat paydo bo‘ladi; ikkinchidan, guruhda ishlash jarayonida turli g‘oyalar to‘qnashib, bola fikrlash doirasini kengaytiradi; uchinchidan, o‘quv materiali o‘yin, savol va muammoli vaziyat orqali taqdim etilgani sababli qiziqish barqaror saqlanadi; to‘rtinchidan, o‘quvchi o‘z fikrini asoslash va boshqalar fikrini tinglash ko‘nikmasini egallaydi.

Amaliy yechimlar

Kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darsni uch bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu model innovatsion ta’lim texnologiyalariga oid tavsiyalarga tayanadi [9]. Birinchi bosqich — “Chaqiruv”: o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha mavjud bilimlari va tasavvurlari faollashtiriladi, qiziqish uyg‘otiladi. Ikkinchi bosqich — “Mazmunni anglash”: yangi ma’lumot bilan ishlanadi, u mustaqil yoki guruhda tahlil qilinadi. Uchinchi bosqich — “Mulohaza”: o‘quvchilar o‘rganganlarini umumlashtiradi, o‘z xulosalarini bildiradi va yangi g‘oyalar taklif etadi.

“Aqliy hujum” metodi chaqiruv bosqichida qo‘llanilganda juda samarali. Masalan, “Atrofimizdagi olam” darsida “Suv nima uchun kerak?” savoli qo‘yiladi, o‘quvchilar 3 daqiqa ichida imkon qadar ko‘p javob aytadi. Bunda javoblar baholanmaydi va tanqid qilinmaydi, barcha g‘oyalar doskaga yoziladi. Natijada ravonlik va fikrlash erkinligi rivojlanadi.

“Klaster” metodi mazmunni anglash bosqichida qo‘llanadi. Doska markaziga asosiy tushuncha (masalan, “O‘simlik”) yoziladi, o‘quvchilar undan tarmoqlanuvchi so‘z va tushunchalarni (ildiz, barg, quyosh, suv, meva) bog‘lab chiqadi. Bu usul bolada tushunchalar o‘rtasidagi aloqalarni ko‘ra olish va tizimli fikrlash ko‘nikmasini shakllantiradi.

“Insert” metodi matn bilan ishlashda qo‘l keladi. O‘quvchilar matnni o‘qib, chetiga belgilar qo‘yadi: “V” — bilgan ma’lumot, “+” — yangi ma’lumot, “–” — o‘z fikriga zid ma’lumot, “?” — tushunarsiz yoki qo‘shimcha savol tug‘dirgan ma’lumot. Keyin belgilar guruhda muhokama qilinadi. Bu usul mustaqil o‘qish, tanqidiy fikrlash va savol qo‘ya bilish malakasini oshiradi.

“Keys-stadi” mulohaza bosqichida ijodiy yechim izlashga yo‘naltiradi. Boshlang‘ich sinf uchun soddalashtirilgan vaziyat tanlanadi: “Sinfimiz hovlisidagi daraxtlar quriy boshladi. Nima qilish kerak?”. Guruhlar sababni taxmin qiladi, yechim variantlarini ishlab chiqadi va eng maqbul yo‘lni asoslaydi. Bunday topshiriq bolani real hayotiy muammoga ijodiy yondashishga o‘rgatadi.

Quyidagi 1.1-jadvalda ushbu metodlarning dars bosqichlari va rivojlantiriladigan sifatlar bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan.

1.1-jadvalda

Metod	Dars bosqichi	Rivojlantiriladigan sifat
Aqliy hujum	Chaqiruv	Ravonlik, tezkorlik, g‘oyalar ko‘pligi
Klaster	Mazmunni anglash	Fikrlar o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatish, tizimli fikrlash

Metod	Dars bosqichi	Rivojlantiriladigan sifat
Insert	Mazmunni anglash	Mustaqil o‘qish, tanqidiy tahlil, savol qo‘ya olish
Keys-stadi	Mulohaza	Muammoli vaziyatda original yechim topish

Kreativ tafakkurning rivojlanish dinamikasini kuzatish uchun o‘qituvchi quyidagi mezonlardan foydalanishi mumkin: topshiriq bo‘yicha berilgan g‘oyalar soni, g‘oyalarning turli yo‘nalishlarga ega ekanligi, javobning nostandart va originalligi, g‘oyani asoslab bera olish darajasi. Bu mezonlar dars boshida va o‘quv choragi oxirida solishtirilsa, metodlarning samarasi aniq ko‘rinadi.

Amaliyotda o‘qituvchilar quyidagi tavsiyalarga amal qilishi lozim: har bir darsda kamida bitta ijodiy topshiriq berish; o‘quvchining javobini “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” deb shoshilib baholamasdan, avval fikrini asoslashni so‘rash; guruh a’zolarining rollarini almashtirib turish; o‘quvchilarni o‘z savollarini tuzishga rag‘batlantirish; ota-onalarni uyda bolaning savollariga ijodiy yondashishga jalb etish.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kreativ tafakkur boshlang‘ich sinf yoshida maqsadli va tizimli ish olib borilganda samarali rivojlanadi. Interfaol metodlar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, uning fikrlash erkinligini, tanqidiy va ijodiy yondashuvini kuchaytiradi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert” va “Keys-stadi” metodlarini “chaqiruv — mazmunni anglash — mulohaza” modeli asosida qo‘llash o‘quv jarayonining sifatini oshiradi. Taklif etilgan yondashuv boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun amaliy qo‘llanma bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
2. Guilford J. P. Creativity // American Psychologist. – 1950. – Vol. 5. – P. 444–454.
3. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: Cognitive Domain. – New York: David McKay, 1956.
4. Vygotsky L. S. Mind in Society. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
5. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking. – Princeton: Personnel Press, 1966.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son.
7. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
8. Yo‘ldoshev J. G., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
9. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008.
10. Runco M. A. Creativity: Theories and Themes. – Amsterdam: Elsevier, 2007.